

ՀՀ ԳԱԱ ՏԱՐԵԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՐ

Ապրիլի 20-ին կայացավ ՀՀ ԳԱԱ տարեկան հաշվետու ընդհանուր ժողովը: Ժողովը մեկնարկեց նախօրեին՝ ակադեմիայի գիտական բաժանմունքներում, ուր լսվեցին բաժանմունքների գործունեության տարեկան արդյունքները, տեղի ունեցան լուրջ և շահագրգիռ քննարկումներ:

Բաժանմունքներում լսվեցին նաև բազմաթիվ գիտական զեկուցումներ: Նշենք նաև, որ զեկուցումների հեղինակները ոչ միայն ակադեմիայի գիտնականներն էին, այլև ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան ամբաստանյալները:

Տարեկան ընդհանուր ժողովին ներկա էին Հայաստանի Հանրապետության վարչապետ Հովիկ Աբրահամյանը, նախարարներ, Ազգային ժողովի պատգամավորներ, բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ղեկավարներ, ԳԱԱ արտասահմանյան ամբաստանյալներ, հյուրեր: Հայրենի եկեղեցու Արարատյան թեմի առաջնորդ Նավասարդ արքեպիսկոպոս Կոնյանը ժողովի մասնակիցներին հաղորդեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ս. Տ. Գարեգին Երկրորդի ողջույնը, հայրապետական օրհնությունն ու գնահատանքը:

Բացելով ընդհանուր ժողովը, ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը խնդրեց ժողովի մասնակիցներին մեկ րոպե լռությամբ հարգել վերջին պատերազմում հերոսաբար նահատակված մեր զինվորների հիշատակը: Այնուհետև ժողովականները մեկ րոպե լռությամբ հարգեցին հաշվետու տարում կյանքից հեռացած ԳԱԱ ակադեմիկոսներ Ռոբերտ Աթայանի, Գևորգ Բրուսյանի և Հրաչիկ Սիմոնյանի, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Կարեն Պողոսյանի հիշատակը:

Իր ողջույնի խոսքում ՀՀ վարչապետ Հովիկ Աբրահամյանը, մասնավորապես նշեց. «ԳԱԱ տարեկան ընդհանուր ժողովը պատեհ առիթ է՝ ՀՀ գիտնականների աշխատանքի արդյունքները քննարկելու և ամփոփելու, հետագա անելիքները նախանշելու համար: «Ժամանակակից պետության հիմքում ընկած է կրթական, գիտական ու բարձր տեխնոլոգիական ոլորտների զարգացման ապահովումը, այդ իսկ պատճառով գիտության ոլորտը մշտապես գտնվում է կառավարության ուշադրության կենտրոնում: Մենք ունենք հստակ մշակված քաղաքականություն, և այսուհետև ևս, մեր հետևողական ջանքերն ուղղված

են լինելու ոլորտի հետագա զարգացմանը, առկա խնդիրների լուծմանը, ինչպես նաև տարեցտարի ֆինանսական հնարավորությունների մեծացմանը:

Արդեն իսկ կնքված միջազգային բազմաթիվ պայմանագրերի շրջանակում կառավարությունը հնարավորինս աջակցում է մեր գիտնականների սերտ համագործակցությանը համաշխարհային հեղինակավոր գիտական կենտրոնների հետ: Եվրոպական գիտական համայնքին ինտեգրման խորացմանն է ուղղված, մասնավորապես, Եվրոպական միության գիտության և տեխնոլոգիաների «Հորիզոն-2020» ծրագրին ՀՀ ասոցացված մասնակցության համաձայնագիրը, որը կստորագրվի այս տարվա մայիսին»,- ասել է վարչապետը:

Հովիկ Աբրահամյանի խոսքով, գիտական դարավոր ավանդույթներ ունեցող մեր երկրում գիտական նոր գաղափարներն ու մշակումները կարևորագույն ռեսուրսներից են, և մենք պարտավոր ենք անել հնարավորը՝ այն առավելագույնս իրացնելու համար: «Համոզված եմ, որ ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան և մեր ողջ գիտական համայնքը պետք է օր առօրե մտածեն ուժերը համախմբելու մասին, ակտիվորեն զբաղվեն գիտության համակարգի աշխատանքն առավել օպտիմալացնելու նպատակով կառուցվածքային բարեփոխումներով՝ ռազմավարական նշանակության խնդիրներ սահմանելով և դրանց լուծելու ամենաթեմատիկայում հաշվի առնելով: Մենք պարտավոր ենք գիտության ոլորտը դիտարկել ոչ միայն երկրի հեռանկարային տնտեսական զարգացման ռազմավարության, այլև ազգային անվտանգության տեսանկյունից: Ուզում եմ այս բարձր ամբիոնից հայտարարել, որ կառավարությունն այսուհետև ևս լինելու է ակադեմիայի ակադեմիայի բոլոր այն ողջամիտ խնդիրներին, որոնք կառաջադրվեն ՀՀ կառավարությանը»,- ընդգծել է վարչապետ Աբրահամյանը և բեղմնավոր աշխատանք, նորամուտ գիտական գաղափարներ ու նվաճումներ մաղթել ժողովի մասնակիցներին:

Այսուհետև ՀՀ ԳԱԱ 2015 թ. գիտական գործունեության հիմնական արդյունքների մասին հաշվետու զեկուցումով հանդես եկավ ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը:

2015 թվականի ԳԱԱ գիտակազմակերպական գործունեության մասին զեկուցեց ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղար, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Հրանտ Մաթևոսյանը: Ձեկուցման վերջում Հրանտ Մաթևոսյանը անդրադարձավ ՀՀ ԳԱԱ-ի կողմից անցկացվող երկու մրցանակաբաշխություններին:

Առաջին. «ՀՀ ԳԱԱ գիտության զարգացման հիմնադրամը» նպատակ ունեցավով՝ մի կողմից խթանել ԳԱԱ գիտական կազմակերպությունների միջև համագործակցությունը, մյուս կողմից՝ ի մի բերել արդեն ստացված արդյունքները, հայտարարել է «Լավագույն միջոցառումների գիտական աշխատանք 2016» մրցույթը, որին կարող են ներկայացվել վերջին հինգ տարիներին համատեղ իրականացված միջոցառումներին համագործակցող գիտական աշխատանքները:

Երկրորդ. ՀՀ ԳԱԱ-ն, Համաշխարհային հակալակոնգրեսը և Ռուսաստանի հայերի միությունը ՀՀ սփյուռքի նախարարության հետ հայտարարել են 2016 թ. լավագույն գիտական աշխատանքների մրցույթ «Համազգային միասնականությունը որպես մեր ուժի, հզորության գրավական» թեմայով՝ նվիրված Հայաստանի անկախության 25-ամյակին:

Ձեկուցումներից հետո տեղի ունեցավ ՀՀ ԳԱԱ 2015 թվականի գիտական գործունեության արդյունքների շահագրգիռ քննարկում:

Ելույթ ունեցան ՀՀ ԳԿԵ գիտության պետական կոմիտեի նախագահ Սամվել Հարությունյանը, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Ժան Հակոբյանը, Գյումրու երկրաֆիզիկայի և սեյսմաբանության ինստիտուտի տնօրեն Ջոն Կարապետյանը, ՀՀ ԳԱԱ Բյուրականի աստղադիտարանի տնօրեն Հայկ Հարությունյանը, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Աշոտ Մելքոնյանը, ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի տնօրենի տեղակալ Աննա Ասատրյանը, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Ստեփան Պետրոսյանը:

ՀՀ ԳԱԱ տարեկան ընդհանուր ժողովը հայտարարություն ընդունեց Արցախի դեմ Ադրբեջանի կողմից ռազմական ագրեսիայի կապակցությամբ: Այն ժողովակազմներին ներկայացրեց ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղար, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Հրանտ Մաթևոսյանը:

Հայտարարություն

ՀՀ ԳԱԱ տարեկան ընդհանուր ժողովը հայտարարություն ընդունեց Արցախի դեմ ռազմական գործողությունների կապակցությամբ:

«ՀՀ ԳԱԱ ընդհանուր ժողովը խստորեն դատապարտում է Ադրբեջանի Հանրապետության կողմից սույն թվականի ապրիլի 2-ի լույս գիշերը արցախա-ադրբեջանական սահմանի ողջ երկայնքով իրականացված լայնածավալ ռազմական գործողությունը, որի հետևանքով զոհվեցին զինվորականներ և խաղաղ բնակիչներ: Այդ ընթացքում հրետակոծությունից անմասն չմնացին նաև ՀՀ սահմանամերձ բնակավայրերը: Ռազմական ագրեսիայի միջոցով Ադրբեջանը ձգտում էր վերագավթել բուլշևիկյան կուսակցության Կովկասի բյուրոյի ապօրինի որոշմամբ 70 տարի Ադրբեջանի կազմում օկուպացված և 1991 թ. իր անկախությունը հռչակած Արցախը և ավարտին հասցնել արցախահայության նկատմամբ իր կողմից տասնամյակներ շարունակ իրականացվող ցեղասպանական քաղաքականությունը:

Ադրբեջանի այս սադրանքն իրականացվել է Թուրքիայի անմիջական ուղղորդմամբ և աջակցությամբ, ինչի մասին վկայում են այդ երկրի ղեկավարների մի շարք հայտարարություններ: Այսպիսով մեկ անգամ ևս հաստատվեց թուրք-ադրբեջանական հակահայկական գործակցությունը, որն ուղղված է նաև ողջ քաղաքակիրթ հանրության դեմ:

Հայաստանի գիտնականներն ակնկալում են խնդրի նկատմամբ միջազգային հանրության անաչառ ու հասցեական վերաբերմունքը: Սինսկի խմբի անդամ համանախագահողները պետք է հանդես գան այս ագրեսիան սանձազերծող կողմի՝ Ադրբեջանի գործելակերպի դատապարտմամբ:

Տարակուսելի է, որ տեղի ունեցածի նկատմամբ համարժեք արձագանք չեղավ Հայաստանի դաշնակից ՀԱՊԿ անդամ երկրների կողմից:

Նման պայմաններում լիովին հասունացել է ՀՀ կողմից ԼՂՀ ճանաչման ու նրա հետ ռազմական դաշինքի կնքման անհրաժեշտությունը:

Դիմում ենք միջազգային գիտական հանրությանը՝ ակնկալելով նրա աջակցությունը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության անկախության ճանաչման գործում:

Պահանջում ենք ԵԱՀԿ Սինսկի խմբի միջնորդությունը բանակցային գործընթացում ԼՂՀ-ն լիիրավ կողմ ճանաչելու հարցում:

Հույս ենք հայտնում, որ միջազգային և համաշխարհային գիտական հանրությունը համարժեք գնահատական կտա ագրեսոր Ադրբեջանի կողմից հայ խաղաղ բնակչության և զինվորականության նկատմամբ իրականացված աննախադեպ ու անմարդկային վայրագություններին:

Գիտությունների ազգային ակադեմիայի ընդհանուր ժողովն իր հիացմունքն ու զորակցությունն է հայտնում հայոց բանակի զինվորին, հպարտանում նրա անօրինակ հերոսությամբ, տոկունությամբ, նվիրումով և հավաստում, որ շարունակելու է իր նպաստը բերել զինված ուժերի գիտատեխնիկական մակարդակի բարձրացմանը և երկրի պաշտպանունակության ամրապնդմանը»:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆԻ հաշվետու վեկուցումը

ՀՀ ԳԱԱ հարգելի անդամներ, մեծարգո հյուրեր:

Տարեկան ժողովի հարգելի մասնակիցներ, հաշվետու տարին՝ 2015 թվականը, համազգային նշանակության խոշոր իրադարձություններով հագեցած առանձնահատուկ տարի էր: Լրացավ թուրքական իշխանությունների կողմից խաղաղ հայ բնակչության նկատմամբ կիրառված ցեղասպանության 100 տարին: Հայաստանի, Ղարաբաղի և Սփյուռքի հայությունը համախմբված ու միասնական կամքով դատապարտեց կատարված բարբարոսությունը: Այն նաև միջազգային լայն արձագանք ունեցավ, և աշխարհի շատ պետություններ ու ժողովուրդներ միացան ցեղասպանությունը դատապարտելու, արդարությունը վերականգնելու և եղեռնի հետևանքները վերացնելու հայ ժողովրդի պահանջատիրությանը:

Ավելորդ չեմ համարում նշել, որ տակավին անցյալ դարի 50-60-ական թվականներից գիտությունների ակադեմիայի ուշադրության կենտրոնում է եղել այս հիմնախնդիրը, հրատարակվել ու հասարակությանն են ներկայացվել գիտականորեն հիմնավորված մեծագրություններ, փաստաթղթերի ժողովածուներ և այլ ուսումնասիրություններ: Նոր հրապարակումներով, գիտական նստաշրջաններով և զանգվածային լրատվության միջոցներով ակադեմիան ակտիվորեն մասնակցել է ցեղասպանությանը նվիրված միջոցառումներին և շարունակում է այդ գործընթացը:

Հանրապետության կյանքում կարևոր իրադարձություն էր նաև կառավարման համակարգը վերակառուցելու, առավել ժողովրդական դարձնելու նախաձեռնությունը: Այդ խնդիրը իրականացնելու համար հիմնական օրենքի՝ Սահմանադրության մեջ համապատասխան վերափոխումներ կատարվեցին: Գիտությունների ազգային ակադեմիան գործում է այդ բարեփոխությունների ուղիղում:

2015 թվականին ակադեմիայի գիտահետազոտական ինստիտուտներում և կենտրոններում շարունակվել են հիմնարար և կիրառական բնույթի գիտական մշակումները, պահպանվել է բարձր մակարդակի գիտական արդյունքների ստացման ավանդույթը: Դրա վկայությունն են արտերկրում տպագրած աշխատանքները. արտասահմանյան հեղինակավոր գիտական պարբերականներում հրատարակվել է 776 հոդված, 30 մեծագրություն և ժողովածու, ինչպես նաև կատարվել են աշխատանքներ միջազգային ծրագրով:

ՖԻԶԻԿԱԼԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲՆԱԳԱՎԱՈՒ

Ֆիզիկայի բնագավառում առավել զարգացած ուղղություններից մեկը լազերային ճառագայթման ռեզոնանսային փոխազդեցության ուսումնասիրությունն է մետաղների գոլորշիների հետ: Վերջին տարիներին մշակվել և իրականացվել է օպտիկական վեկտորական մագնիսաչափի հայեցակարգը: Սարքի զգայնությունը 5 միկրոգաուս է: Նրա հիմնական կիրառությունը երկրամագնիսական դաշտի քարտեզագրումն է: Այս ուղղությամբ արժեքավոր ներդրման համար աշխատանքների ղեկավար, ԳԱԱ ՖԶԻ-ի տնօրեն ԳԱԱ թղթակից անդամ Արամ Պապոյանը 2015 թ. արժանացել է «ICO Galileo Galilei Award» մրցանակին:

Ռադիոֆիզիկայի, ռադիոլոկացիայի, անտենաների տեսության և ազդանշանների մշակման ոլորտում ՌՖԷԻ-ում կատարվող հիմնարար հետազոտություն-

մեծ նշանակություն ունեցող խնդիրների լուծմանը:

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱՎԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հրատարակվել է «Հայոց պատմություն» ակադեմիական բազմահատորյակի 3-րդ հատորի 2-րդ գիրքը, որն ընդգրկում է Հայոց մոր պատմության վերջին 1901-1918 թթ. բարդ ու փոթորկալից իրադարձությունների ժամանակաշրջանը: Գրքում լուսաբանվել են Հայաստանի XX դարասկզբի սոցիալ-տնտեսական հիմնահարցերը, ազգային և սոցիալական շարժումները: Հատուկ բաժիններով շարադրվել են 1917 թ. ռուսաստանյան հեղափոխությունից հետո Հայաստանում ստեղծված քաղաքական անցքերը:

«Պետականության զարգացման փուլերը Հայաստանում (հնագույն ժամանակներից մինչև 1918 թ.)» գրքում (ակադեմիկոս Ա.Մելքոնյան) հայեցակարգային մակարդակով ուսումնասիրվել են Հայոց ցեղասպանության և հայրենագրվման, ճանաչման ու հատուցման հիմնախնդիրները, թուրքական պետության կողմից ցեղասպանության իրագործմանը, հայկական համայնքային կալվածքների բռնագրավմանը և Քեսաբի վրա հարձակում կազմակերպելու հետևանքով հայ ժողովրդին հասցված նյութական վնասների ամփոփ պատկերը:

Հետազոտվել են Դեբեդի ավազանում գտնվող Հաղթանակ-3 կայանի ստորին պալեոլիթյան վերաբերող մշակութային նստվածքները: Պալեոնոմիստական ամալիզի շնորհիվ պարզվել է, որ դրանք 1,77 միլիոն տարվա վաղեմության շերտեր են: Այս տվյալները հնարավորություն են տալիս Հայաստանի Հանրապետության տարածքի բնակեցման սկզբնափուլերն արտահայտող ստորին պալեոլիթի սկիզբը հասակագրելու 1,77 մլն. տարի վաղեմությամբ:

«Հայկական հանրագիտարան» հրատարակչությունը լույս է ընծայել «Հայ գրատպության և գրքարվեստի համագիտարանը», որը ներկայացնում է հայ գրքի (ծեռագիր և տպագիր) ստեղծման պատմությունը՝ իր բոլոր բաղադրիչներով, հայոց գրերի գյուտից մինչև մեր օրերը:

«Հայ իրականության պատմափիլիսոփայական, սոցիալ-քաղաքական և իրավագիտական ուսումնասիրություններ» ծրագրի շրջանակներում (ղեկավար՝ ակադեմիկոս Գ.Պողոսյան) Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցի կապակցությամբ հանգամանորեն վերլուծվել են ցեղասպանության հետևանքով արևմտահայության ժողովրդագրական ու տարածքային կորուստները, դրանց հեռահար պատմական, իրավաքաղաքական, սոցիոլոգիական, սոցիալփիլիսոփայական հետևանքները:

ԿԻՐԱՆԱԿԱՆ ՄՀԱՎՈՒՆԵՐԻ ՈՐՈՇ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

Ռադիոֆիզիկայի, ռադիոլոկացիայի, անտենաների տեսության և ազդանշանների մշակման ոլորտում ՌՖԷԻ-ում կատարվող հիմնարար հետազոտությունների արդյունքները թույլ են տվել ստեղծել դյուրակիր ռադարային համակարգ, որը նախատեսված է կարճ հեռավորություններում (2-4 կմ) շարժվող մարդկանց և տեխնիկական միջոցների հայտնաբեր-

ման համար: Այս աշխատանքների կատարման ընթացքում հաստատվել է գործարար համագործակցություն պաշտպանության նախարարության և այլ գերատեսչությունների հետ: Ստեղծվել է բարձր հաճախային պլազմայի բնութագծերի կառավարման և արտապատկերման համակարգ: Այս աշխատանքները կատարվում են Հարավային Կորեայում գտնվող «Samsung» ընկերության մասնաճյուղի հետ կնքված պայմանագրի շրջանակներում:

ՌՖԷԻ-ում կատարվում են աշխատանքներ՝ նվիրված CIGS, CZTS և CdTe բազմաբյուրեղային բարակ թաղանթային, արեգակնային ֆոտովոլտային տարրերին՝ նստեցված այլընտրաբային պեռլիտային ապակե բյուրեղական տակդիրների վրա, որոնք հնարավորություն են տալիս արեգակնային փոխակերպիչը ինտեգրելու շինարարական տարրեր կոնստրուկցիաների, մասնավորապես տանիքի կոմինդրի վրա: Աշխատանքներ են տարվում նաև արեգակնային տարրերի օպտիմալ կառուցվածքների մշակման, միջև 30 սմ² մակերեսով մինի-մոդուլների և «արեգակնային կոմինդրներ» ստեղծման ուղղությամբ:

Մշակված հատուկ քիմիական ռեակտորում պրոպանի (բնական գազի բաղադրիչ) օքսիդային կրեկինգի քայքայման ոչ կատալիտիկ գազաքիմիական պրոցեսի ընթացքում հաջողվել է արժեքավոր արգասիքների՝ կարևոր պոլիմերների հանդիսացող ելանյութ պրոպիլենի ելքը հասցնել մինչև 90%-ի, ինչը լավագույն ցուցանիշն է այդ բնագավառում (Քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտ):

Ստացվել են ամինաթթուների մոր ածանցյալներ, որոնք ցուցաբերում են հակախոլինէրգետիկ հատկություններ և որոնց հետագա մանրակրկիտ ուսումնասիրությունները կարող են Ալցհեյմերի հիվանդության բուժման դեղամիջոցի ստեղծման հիմք հանդիսանալ (ՕԴԲ ԳՏԿ կենտրոն):

Սինթեզվել են հատուկ բաղադրության և կառուցվածքի կերամիկական ջերմակայուն նյութեր, որոնք առանձնանում են ցածր ջերմային ընդարձակման գործակցով և բարձր տեսակարար էլեկտրական դիմադրությամբ: Այս նյութերը կիրառվում են էլեկտրոնիկայում և կիսահաղորդչային տեխնիկայում որպես տակդիրներ (ա-ճորգանակալներ քիմիայի ինստիտուտ):

Նախագծվել և պատրաստվել է տարաբնույթ շարժումները ընկալող եզակի հնարավորություններով մոր սեյսմաչափ, որը նախատեսված է կառույցների սեյսմակայունության որոշման համար (Նազարովի անվան երկրաֆիզիկայի ինստիտուտ):

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲՆԱԳԱՎԱՈՒ

Շարունակվում են արտադրվել և եվրոպական շուկայում իրացվել ավելի քան 15 օպտիկապես ակտիվ ոչ սպիտակուցային ամինաթթուներ («Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական կենտրոն):

Արտադրվում է «Նարինե» կաթնաթթվային մթերքը կաթնաթթվային բակտերիայի հիման վրա: Արտադրանքն այսօր սպառվում է «Էսկուլապ», «Նատալի-Ֆարմ» և «Ալֆա-Ֆարմ» ընկերությունների դեղատնային ցանցերում, մի շարք ծնողատներում և մանկապարտեզներում («Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական կենտրոն):

Սիզի արդյունաբերական պաշարների վերականգնման նպատակով, ինստիտուտի ներկայացրած առաջարկների հիման վրա, ՀՀ բնապահպանության նախարարի հրամանի համաձայն՝ ու-

ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ ՄԱՐԾԻՐՈՍՅԱՆԻ հաշվեքույրը պեկուցումը

➤ Ժողացվել է որսի վերահսկողությունը Սևանա լճում (կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոն):

Հայաստանի ֆլորայի հազվագյուտ և անհետացող որոշ տեսակների էկոֆիզիոլոգիական հետազոտությունների արդյունքում զննահատվել են տարբեր բնակիչայական պայմաններում դրանց հարմարողականության հնարավորությունները:

Երևանում, ինչպես նաև լեռնահանքային շրջանների հողերում և բույսերում, գրանցվել են մի շարք ծանր մետաղների պարունակության մի քանի անգամ գերազանցող տվյալներ, որոնք ներկայացվել են Բնապահպանության և Գյուղատնտեսության նախարարություններին:

Մեղրախոտի դեղահումքից պատրաստված «Մեղրախոտ հայկական» ապրանքատեսակը (մոտ 200 հատ) վաճառքի համար տրվել է «Գեղեցիկ Ռիստեր» ֆիրմայի դեղատներին (հիդրոպոնիկայի ինստիտուտ):

Հաստատվել է գալարմինի ազդեցությունը մի շարք վտանգավոր ինֆեկցիաների բուժման և կանխարգելման վրա: Ստացվել են նաև կարևոր կլինիկական տվյալներ Ալցհեյմերի, սիրտ-անոթային

- միջազգային դրամաշնորհային ծրագրերին (ԾԾՁԾ, FP7, ANSEF, H-2020) մասնակցությամբ,

- ԳԱԱ-ի արտասահմանյան անդամների միջոցով գիտական համագործակցությամբ:

Գիտությունների ազգային ակադեմիայում 2015 թ. հոկտեմբերին տեղի է ունեցել ԱՊՀ երկրների գիտական կառույցների ներկայացուցիչների խորհրդի 4-րդ նիստը՝ հիմնարար գիտությունների բնագավառում ծավալված համագործակցության վերաբերյալ: ԳԱԱ-ի գործունեության և միջազգային համագործակցության վերաբերյալ զեկուցումով հանդես է եկել ԳԱԱ նախագահը՝ ներկայացնելով հայ գիտության դերը հիմնարար գիտությունների զարգացման ոլորտում: Նիստում քննարկվել են համագործակցության ծրագրերը և ուղղությունները:

Հոկտեմբերին տեղի է ունեցել հայ-գերմանական գիտության օրերին նվիրված միջոցառումների շարք, որոնց ընթացքում քննարկվել են հայ-գերմանական գիտական և կրթական համագործակցության առկա հարցերը, իրականացված աշխատանքների արդյունքները:

Ֆրանսիայի գիտական հետազոտությունների ազգային կենտրոնի (CNRS) միջև կնքված համագործակցության պայմանագրերի հիման վրա ստեղծվել են հետազոտական լաբորատորիաներ: ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի, CNRS-ի Լիոնի, Ռենի և Մոնպելյեի համալսարանների միջև ստեղծված լաբորատորիան 2009-2014 թթ. հետազոտություններ է իրականացրել «Մարդ-շրջակա միջավայր փոխհարաբերությունը լեռնային գոտում» Հայաստան» թեմայի շրջանակներում:

ԳԱԱ-ի մի շարք ինստիտուտներ անդամակցում են տարբեր միջազգային մասնագիտական ընկերություններին և միություններին:

Միջազգային համագործակցություններից կարելի է տարբերակել միջակադեմիական, միջպետական և միջգերատեսչական ու միջինաստիտուտային համագործակցությունները: Միջակադեմիական համագործակցություններից կարելի է առանձնացնել Ռուսաստանի Դաշնության, Վրաստանի, Մոլդովայի, Չինաստանի, Լիտվայի, Ռումինիայի, Ուկրաինայի, Բելառուսի ակադեմիաների հետ համագործակցության պայմա-

նայի և այլ երկրների գիտնականներ: Գիտաժողովի լավագույն զեկուցումները տպագրվել են IEEE ժողովածուում:

«Քիմիա և քիմիական տոխնոլոգիաներ» IV միջազգային գիտաժողովն անց է կացվել 2015 թ. սեպտեմբերին:

«Հոծ միջավայրի մեխանիկայի արդի խնդիրներ» IV միջազգային գիտաժողովը կազմակերպվել է տարբեր կառույցների համագործակցությունների արդյունքում:

«21-րդ դարի մետաքսի ճանապարհ. հեռանկարներ և համագործակցություն» միջազգային ֆորումն իրականացվել է ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի և Վ. Բրյուսովի անվան ինստիտուտի հետ համատեղ:

ԳԱԱ միջազգային համագործակցության ծրագրերում ակտիվ մասնակցություն են ունեցել երիտասարդ գիտնականները: Ելնելով ԳԱԱ ռազմավարությունից՝ ապահովվել է երիտասարդ գիտնականների մասնակցությունը գիտական տարբեր ոլորտներում իրականացվող միջազգային հանդիպումներին և գիտական միջոցառումներին:

Ներկայումս ԳԱԱ-ն մասնակցում և իրականացնում է տարբեր միջազգային գիտական ծրագրեր, այդ թվում՝ ՆԱՏՕ-ի անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագիրը, միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոնի (ISTC) ծրագիրը, Եվրոպական Յոթերորդ շրջանակային ծրագիրը (FP7), ՏԵՄՊՈՒՄ Համաեվրոպական շարունակական ծրագիրը համալսարանական կրթության համար, Սևծովյան տնտեսական համագործակցություն (BSEC) և այլ ծրագրեր: ԳԱԱ կառույցները ակտիվորեն մասնակցում են ԱՄՆ-ի տարբեր ծրագրերի՝ Քաղաքացիական հետազոտությունների և մշակումների (CRDF Global), Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամի (ANSEF), Գիտության և առաջատար տեխնոլոգիաների ազգային հիմնադրամի (NFSAT) և այլն:

հիվանդությունների ժամանակ գալարմինի բուժական ազդեցության վերաբերյալ (կենսաքիմիայի ինստիտուտ):

Վերականգնողական բժշկական կարիքների համար մշակվել և փորձարկվել են մոր կենսահամատեղելի համաձուլվածքներ, որոնց մակերեսը պատված է ոսկրային հյուսվածքի մեջ լիարժեք ներմուծումն ապահովող կենսաակտիվ նյութերով:

Մշակվել է գյուղգայի խայթոցի դեմ դեղամիջոց, որի գլխավոր բաղադրիչը կենդանիների մկանային հյուսվածքում հայտնաբերված տաուրինն է:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Հաշվետու տարում ԳԱԱ միջազգային համագործակցությունը նպաստակալորված է եղել ապահովելու համակարգի աշխատողների առավել ակտիվ մասնակցությունը միջազգային գիտական դրամաշնորհային ծրագրերին, ուժեղացնելու համագործակցությունը միջազգային կազմակերպությունների և արտերկրի գիտական կառույցների հետ՝ անդամակցելով տարբեր միջազգային կառույցների, կազմակերպելով և մասնակցելով միջազգային միջոցառումների՝ ելնելով գիտության զարգացման ԳԱԱ-ի ռազմավարությունից:

ԳԱԱ-ի միջազգային համագործակցությունն իրականացվել է՝
- միջպետական և միջակադեմիական համաձայնագրերով,
- գիտական կենտրոնների և ինստիտուտների միջև կնքված երկկողմ պայմանագրերով,

մատնանշվել են կարևորագույն ուղղությունները՝ համագործակցության հետագա զարգացման նպատակով: Միջոցառմանը ելույթ է ունեցել ԳԱԱ փոխնախագահ Յուրի Շուբուրյանը՝ «Գիտական հետազոտությունների և տեխնոլոգիաների ամրապնդման միջոցով ՀՀ տնտեսության զարգացումը» թեմայով: Քննարկումների ավարտին կնքվել է հուշագիր Կարլսրուեի տեխնոլոգիաների ինստիտուտի և գիտությունների ակադեմիայի միջև՝ երկրաբանության ասպարեզում համատեղ աշխատանքներ կատարելու վերաբերյալ:

Միջազգային համագործակցության կարևոր ուղղություններից է արտասահմանյան գիտական կենտրոնների կառույցների ստեղծումը հանրապետության տարածքում: 2015 թվին ավարտվել է ԳԱԱ-ի կազմում հիմնարկված միջազգային Իկրանետ ցանցի կենտրոնի ստեղծման իրավական փաստաթղթերի ձևակերպումը: Կենտրոնի գործունեության հիմնական նպատակը ռեյատիվիստական աստղաֆիզիկայի, ռենտգենյան աստղաֆիզիկայի, բարձր և գերբարձր էներգիաների բնագավառներում տեսական և դիտողական հետազոտությունների իրականացումն է:

Միջազգային աստղագիտական միությունը (IAU), հաշվի առնելով հայ աստղագետների մեծ դերը աստղագիտության զարգացման ոլորտում, 2015 թ. Բյուրականի աստղադիտարանում բացել է միության Հարավ-արևմտյան Ասիայի աստղագիտության զարգացման տարածաշրջանային գրասենյակ:

Գիտությունների ակադեմիայի և

նագրերը:

Միջպետական և միջգերատեսչական համագործակցություններից են տնտեսական միջկառավարական հանձնաժողովի կողմից իրականացվող հայ-ռուսական, հայ-բելառուսական, հայ-լիտվական, հայ-լատվիական, հայ-թուրքմենական և այլ համագործակցությունները: Հայ-ռուսական համագործակցությունից հիշատակության են արժանի ԳԱԱ-ի և ՌԴ «Միավորված ավիաշինական կորպորացիա»-ի միջև գիտատեխնիկական և ինովացիոն համագործակցության պայմանագիրը, Բյուրականի աստղադիտարանի, ՌԳԱ հատուկ աստղաֆիզիկական աստղադիտարանի, ՌԳԱ Կելդիշի անվան կիրառական մաթեմատիկայի ինստիտուտի և այլ կառույցների կողմից մոր օպտիկական սարքավորման տեղադրումը Բյուրականում, արտաարեզակնային մոլորակների որոնման հետազոտությունը, Բյուրականի աստղադիտարանի եզակի գործիքների արդիականացումը, տեխնիկական միջոցների վերազինումը, ռուսական մոր օպտիկական սարքերի տեղադրումը, մերձերկրյա տարածքի մոնիթորինգային աշխատանքների իրականացումը (տիեզերական աղբ և մարմիններ):

2015թ. սեպտեմբերի 28-ից հոկտեմբերի 2-ը ԳԱԱ-ում Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտն անց է կացրել «Կոմպյուտերային գիտություն և ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաներ-CSIT2015» միջազգային գիտաժողովը, որին մասնակցել են Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի, Վրաստանի, Լեհաստանի, Հնդկաստանի, Իրանի, Ուկրաինայի

ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱՌԵՐ

2016 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ ԳԱԱ կազմում ընդգրկված են 60 ակադեմիկոս և 59 թղթակից անդամ: Հունվարի 1-ի դրությամբ ԳԱԱ-ի աշխատողների ընդհանուր թիվը 4086 է, որոնցից 2451-ը գիտական աշխատողներ են, 344-ը՝ գիտության դոկտորներ, 1116-ը գիտության թեկնածուներ, 991-ը գիտական աշխատողներ առանց գիտական աստիճանի:

Հաշվետու տարում ԳԱԱ համակարգում աշխատանքի է ընդունվել 166 երիտասարդ մասնագետ, որոնցից 40-ը ընթացիկ տարվա շրջանավարտներ են: Համակարգի աշխատակիցներից 12-ը պաշտպանել են դոկտորական, 51-ը՝ թեկնածուական ատենախոսություններ:

ԳԱԱ համակարգի և այլ կազմակերպությունների համար երիտասարդ կադրեր է պատրաստում ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնը, որն իրականացնում է կրթական ծրագրեր մագիստրոսական և ասպիրանտական մակարդակով: Ի տարբերություն բուհերում իրականացվող նույնատիպ ծրագրերի, կենտրոնում դրանք իրականացվում են գիտական կառույցներում, որը մեծ առավելություն է բուհական ոչ հարուստ գիտական լաբորատորիաների հանդեպ: Կենտրոնի կողմից մշակված և շրջանառության մեջ դրված ուսումնական ծրագրերը հավանության են արժանացել հանրության կողմից: Մասնագիտական առարկաների ուսուցումն իրականացվում է հետազոտական կառույցներում: Այս առավելության պատճառով շատ բուհերի բակալավրիատի

ՀՀ ԳԱՎ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ ՄԱՐԾԻՐՈՍՅԱՆԻ հաշվեպրոյեկտը

➤3 շրջանավարտներ գերադասում են ուսումը շարունակել ԳԱՎ-ի գիտակրթական կենտրոնում: Կենտրոնը մասնակցում է միջազգային գիտակրթական դրամաշնորհներին, որպես լավագույն օրինակ կարելի է նշել հեռավար ուսուցման ծրագիրը, որին մասնակցել է 750 ցանկացող:

Գիտական կադրերի պատրաստման և գիտական հետազոտությունների ակտիվացման գործում կարևորվում է ԳԱՎ և գիտական այլ կազմակերպությունների, բուհերի հետ համատեղ գիտակրթական և հետազոտական լաբորատորիաների ստեղծումը: ԳԱՎ-ի մի քանի ինստիտուտներ մասնատիպ կառույցներ ստեղծել են ԵՊՀ, Սլավոնական, մանկավարժական, ճարտարագիտական համալսարանների հետ:

ԳԻՏԱՅԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՈՒՄ

Ամրադառնալով գիտահետազոտական հետազոտությունների ֆինանսավորման խնդիրներին, զեկուցողը մասնավորապես նշեց, որ արտաբյուջետային միջոցները զգալի կավելանան, եթե առաջիկա տարիներին մի շարք ինստիտուտների ինֆրակառուցվածքը համալրվի նորագույն տեխնիկական միջոցներով և նյութերով: Սրա մասին շատ

է խոսվել վերջին տարիներին: Այս ուղղությամբ տեղաշարժեր չլինելու դեպքում առաջիկա տարիներին կկորցնենք մասն առաջատարի մեր դիրքը հիմնարար ուսումնասիրությունների ոլորտում:

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

2015 թվականին համակարգի աշխատողների սոցիալական ոլորտի հարցերը եղել են ԳԱՎ նախագահության ուշադրության կենտրոնում: Հաշվետու տարում, երկարատև պայքարից հետո, վերջապես լուծվեց գիտաշխատողների երկարացված արձակուրդի հարցը: 2015 թ. հունվարի 1-ից բոլոր գիտաշխատողները կօգտվեն երկարացված արձակուրդից: Նույն ժամանակաշրջանում կրկնապատկվեց համակարգի գիտական աստիճան ունեցող աշխատողների հավելավճարը: Հարգարժան Սերժ Սարգսյանի նախաձեռնությամբ ակադեմիայի անդամները գիտական աստիճանի համար ստանում են հավելավճար անցյալ տարվանից: Գիտությունների դոկտորն այժմ ամսական ստանում է հավելյալ 50.000 դրամ, իսկ գիտությունների թեկնածուն՝ 25.000 դրամ:

Համակարգի աշխատողների միջին աշխատավարձը բյուջեից 117 հազար դրամ է՝ նախորդ տարվա 100 հազար

դրամի փոխարեն: Եթե արտաբյուջետային միջոցների 50%-ը հատկացվում է աշխատավարձին, ապա ընդհանուր միջին աշխատավարձը կազմում է մոտ 150 հազար դրամ: Հունանիտար ուղղվածության մեծ թվով ինստիտուտների աշխատակիցների աշխատավարձը զգալիորեն ցածր է ընդհանուր միջինից, որովհետև այդ կազմակերպությունները համարյա չունեն դրամաշնորհներ և պայմանագրային աշխատանքներ:

Համակարգի աշխատողների համար սոցիալական մեծ աջակցություն է «սոցիալական փաթեթի» տրամադրումը, որն իրականացվել է նախագահ Սերժ Սարգսյանի աջակցությամբ: Ինստիտուտների շատ աշխատողներ ի վիճակի եղան օգտվելու բժշկական բարդ ծառայություններից, որոնք նրանց համար անհնարին էին առանց «սոցիալական փաթեթի»: Վերջին շրջանում մի շարք ինստիտուտների տնօրեններ դիմում են Նախագահություն՝ ստանալու լրացուցիչ «սոցիալաթեթի» իրավունք: Ներքին աուդիտի ղեկավար պարոն Դանիելյանը և ֆինանսական բաժնի վարիչ պարոն Փանոսյանը պետք է պարզեն, թե այս տարվա ընթացքում ինչով է պայմանավորված այդ պահանջարկը, երբ աշխատանքի ընդունված աշխատողների թիվը համեմատաբար փոքր է նշված

պահանջարկից:

Սոցիալական բնույթի բազմակողմանի գործունեություն է ծավալել ակադեմիայի «Գիտության զարգացման հիմնադրամը», որի ֆոնդից ինստիտուտների 19 աշխատակից ստացել են 3.400 000 (երեք միլիոն չորս հարյուր հազար) դրամի նյութական օգնություն:

Սոցիալական դժվար լուծելի խնդիրներից է բնակարանային պրոբլեմը, որն ավելի խոցելի է հատկապես երիտասարդների դեպքում: 2015 թ. շահագործման է հանձնվել հիպոթեքային հիմունքներով կառուցված 200 բնակարանանոց շենքը: Ավարտվել են նոր՝ 164 բնակարան ունեցող շենքի նախագծային աշխատանքները, ընթանում են բնակարանների նախնական բաշխման աշխատանքները և ապրիլին կսկսվեն շինարարական աշխատանքները: Շենքը պատրաստ կլինի 2018 թվականի աշնանը:

(ՀՀ Նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանի զեկուցումը տպագրվում է կրճատումներով: Նշենք, որ զեկուցումը ուղեկցվում էր լուսապատկերների ցուցադրությամբ, որոնք անչափ տպավորիչ էին):

ՄԵՆՔ ՀԻՇՈՒՄ ԵՆՔ ԵՎ ՊԱՀԱՆՋՈՒՄ

Վահագն ՂԱՎԹՅԱՆ

Լո՛ւյս առա՛վո՛ս

Լո՛ւյս առավոտի,
Դու, որ նման ես անմոխիր այրման
Եվ նման այնպես ողջակիզության այն սուրբ խորհրդին,
Ինձ էլ դարձրու քեզ պես անմարմին ու անանձնական,
Այրում դարձրու հայոց աշխարհի ճաքճքած շուրթին:

Արարատ լեռն է կանգնել կապույտում կրծքին
վիհ ու վերք,
Այդ վերքի վրա ինձ կախիր որպես անկեղ մորենի,
Թող նա բոցկլտա գիշեր ու ցերեկ
Եվ աշխարհներին թող տեսանելի ու հայտնի լինի:

Քարերը այստեղ
Նահատակների շիրիմներ են սուրբ,
Մառախուղները
Դեռ թաղումների խուկով են մխում,
Այդ քարերն ի վեր ինձ պարզիր իբրև հրեղեն մի սյուն,
Որ այնպես թվա,
Թե նրանց սրտից դեռ լույս է բխում:

Փլված որմերին
Գրեր կան խամրող, բառեր կան հանգած,
Խոսքեր կան մամռած, որ սուրբ են իբրև
երդում ու պատգամ,

Այդ բառերի մեջ ինձ շող դարձրու,
Դարձրու շանթ ու կայծ,
Որ ցուլան իրենց լույսով նախնական:

Լեռան թեք լանջին տաճար է ավեր,
Ընկած որմ ու սյուն,
Եվ մկրտության ավազանի մեջ եղինք է բուսել,
Ինձ լույսի մաքուր անձրև դարձրու այդ ավազանում,
Որ մեզս նորից աստղեր մկրտվեն ու ոգի ու սեր...

Թող այրվեն թեթև մասերնիներիդ թրթռոցներում,
Սոսափյունի մեջ Սոսյաց անտառի,
Երկնքին կպած քո լճակների կապույտ բոցերում,
Բռնկումի մեջ ծիրանի ծառի...

Լո՛ւյս առավոտի,
Ինձ ոտից գլուխ դարձրու այրում,
Հավատ դարձրու, երդում դարձրու ողջակիզության,
Թող այնպես թվա, թե զինվոր եմ ես դեռ Ավարայրում,
Ու չունեն հանգիստ,
Ու չունեն դադար,
Ու չունեն վախճան...

Ամեն ազգի մամուլը խոսում ապացույց է տվյալ ժողովրդի քաղաքակրթության մակարդակի, իրավունքների, դեպի ապագան ունեցած մղումների վերաբերյալ: Եվ դրա հետազոտությունն անպայման շնորհակալ գործ է, որն իր հիմքում պետք է ունենա երկու պայման: 1) Անձանձիր հետազոտողի կամք, 2) Կատարածից առաջ ունեցած նախնական գիտելիքների ամիրաժեշտ պաշար: Այս երկու նախապայմաններն անպայմանորեն ունեցել է ԳԱԱ թղթակից անդամ Ալբերտ Խառատյանը իր կոթողային աշխատությունը՝ «Արևմտահայ մամուլն իր պատմության ավարտին (1900-1922)», շարադրելիս:

Աշխատությունն ընդգրկում է XX դարի Թուրքիայի պատմության երեք տարբեր կառավարությունների ժամանակահատվածները՝ Աբդուլ Համիդի, երիտթուրքերի ու քեմալականների: Ահա այս ամենի վավերական պատկերը տեսնում ենք Ալբերտ Խառատյանի մենագրության մեջ, որն ինչ-որ չափով նաև այդ ժամանակահատվածի հայ ժողովրդի կյանքի պատմությունն է:

Հետազոտության առաջին ու ավելի ծավալուն գլուխը նվիրված է մինչև Առաջին աշխարհամարտը հրատարակված հայ մամուլին՝ այսինքն ընդգրկում է 1900-1914 թվականները: Քննվում են այդ ժամանակահատվածում Կ. Պոլսում և Ձմյուռնիայում լույս տեսած պարբերականները:

1908-1914 թթ. ընթացքում, հայ մամուլը որոշ չափով դիմափոխվում է. երիտթուրքերը նախապես Թուրքիայում ապրող քրիստոնյա ազգերին՝ հայեր, հույներ, ասորիներ և այլն, շռայլ խոստումներ էին տալիս: Կար նաև վերջիններիս խանդավառությունը: Սակայն այս խանդավառությունը շատ կարճ է տևում. 1909-ին Ադամայի հայերի սպանդը կործանիչ հարված էր ողջ Արևմտահայաստա-

հատկացրել գրականությանն ու մշակույթին: Հատկապես ուշագրավ են Ունետ Դովհաննես Պեյզատի (1809-1874) մասին եղած հրապարակումները, որոնց մեջ կան նկարչի կենսագրության և գործունեության հիմնական փաստերը: Բացի արևմտահայ առաջատար գրողների քերթվածները տպագրելուց, «Ծաղիկ» պարբերականի էջերում լույս են տեսել նաև նրանց կատարած թարգմանությունները: 1907-ին հրատարակվել են Միսաք Մեծարենցի անգլերենից թարգմանված Է. Ֆիլդի երկու բանաստեղծությունը՝ «Հոլանտական օրեր» և «Փոքրիկ կապոյտ տղամ»:

1907 թ. հուլիսից Կ. Պոլսում լույս տեսնող «Լույս» կրոնական, քաղաքական շաբաթաթերթը իր ուղղվածությամբ դառնում է կանանց խնդիրներին վերաբերող պարբերական՝ իհարկե պահպանելով «չափավոր» ֆեմինիստական բնույթը:

«Լույս» հանդեսում տպագրվել են Գր. Ջոհրապի, Մ. Մեծարենցի, Ռ. Որբերյանի, Ե. Տեմիրճիպաշյանի, Թվկատիցու, Ռ. Սևակի, Օ. Չիֆթե-Սարաֆի և ուրիշ երևելի արևմտահայ գրողների գործերը: Առիասարակ մամուլի գրական և գրաքննադական նյութերն արժեքավորելիս հեղինակն ի հայտ է բերում ժամանակի հայ գրականության զարգացման խնդիրների լայն իրազեկություն, որ գրքին տալիս է հետազոտական առավել ընդարձակ սահմաններ: Հեղինակն ուշագրավ բացահայտումներ է անում մամուլի հանդեպ Աբդուլ Համիդի նենգմիտ և ապակողմնորոշող վերաբերմունքին. միջազգային հանրության ուշադրությունը 1894-1896 թթ. հայերի զանգվածային ջարդերից շեղելու համար Աբդուլ Համիդը 1896-ին միանգամից թույլ տվեց 5 պարբերականների լույս ընծայումը: Դրանցից մեկն էր «Բյուզանդիոնը», որն ուներ

ցել «Հայրենիք» օրաթերթը: «Հայրենիքի» էջերում եռանդուն ձևով հանդես էին գալիս Ե. Օտյանն ու Վ. Թեքեյանը, որոնք ապահովում էին պարբերականի ռամկավար ուղղվածությունը՝ ի հակադրություն հայ հեղափոխական դաշնակցության:

Զենք կարող չէնշտեղ այն, որ աշխատության II գլուխն ընդգրկում է 1918-1922 թթ. մինչև օրս ամենակն չունեցող մասի լրված՝ արևմտահայ մամուլի պատմությունը, դրա համարային ու մշակութային ուղղվածությունը համազգային արհավիրքի ներքո կքած արևմտահայ մտավոր կյանքում, երբ ազգի հոգևոր բեկորները փորձում էին ամբողջանալ՝ վերապրումի ու վերածնության համար բացառիկ ծանր ու դժվարին պայմաններում: Ա. Խառատյանին հաջողվել է ցույց տալ այդ օրերի պոլսահայ մտավորական կյանքը, մամուլի անձնվեր գործիչների տոկոսությունն ու կամքը բզկտված մշակույթը վերականգնելու ուղղությամբ:

Ցեղասպանությունից հետո արևմտահայ միտքը թեպետ կարճատև, սակայն իր հրապարակային խոսքն է ուղղել Արևմտահայաստանում դեռ պահպանված հայազգի բնակիչներին: Սա եղել է մղծավանջի մի շրջան, երբ պահպանվել է վերապրածների ազնիվ ձգտումը վերականգնելու հոշոտված հայրենիքը: Դա երևում է 1918- 1922 թթ. լույս տեսած պարբերականներում՝ «Վերջին լուր» (1921-1922), «Արագած» (1919-1920), «Արևելյան մամուլ» (1919-1922):

«Վերջին լուր» պարբերականի սևեռնամիտ գաղափարը Արևմտահայաստանի վերածննդի ցանկալի գաղափարն էր: Շատ ուշագրավ է Հ. Ասպետի (Օ. Չիֆթե-Սարաֆ) քաղաքական չեզոքությանը տված գնահատականը: Նա «չեզոքությունը որակում է իբրև ազգային ինքնասպանություն»: Հ. Ասպետը փաստում է, թե Թալեաթը ժխտում է հայերի ցեղասպանությունը և նրանց համարում է ապերախտներ: Ա. Խառատյանն իրավացիորեն նշում է. «Թալեաթի կեղծիքները, ի դեպ, այսօր էլ շրջանառվում են թուրքական պատմագիտության և քաղաքականության մեջ՝ կրկնվելով այս կամ այն տարբերակով. բացառություն է կազմում վերջին չորրորդ կեղծիքը, իբր, հայերը որևէ ծառայություն չեն մատուցել Թուրքիային» (էջ 394):

Կ. Պոլսում լույս տեսնող «Արագած» շաբաթաթերթն իր վերաբերմունքն է ներկայացնում Հայաստանի Առաջին Հանրապետության նկատմամբ: Բացառիկ գնահատական է տալիս գեներալ Անդրամիկի ազատագրական շարժմանը: «Արագածն» իր «Արձագանք» բաժնում խոսում է իթթիհատի պատասխանատու քարտուղար Ջեմալ Ուլուզի մասին, որի հրահանգով են սպանվել Դանիել Վարուժանը, Ռուբեն Սևակը և նրանց ընկերները: «Արևելյան մամուլ» թերթի նյութերի վերլուծությունը հեղինակին հնարավորություն է տվել անդրադառնալու զմյուռնահայ համայնքի՝ դրամատիզմով լեցուն գոյության վերջին շրջանին, հունական գրավմանը և, ի վերջո, քաղաքի քրիստոնյաներին, այդ թվում և հայերին հուզող խնդիրներին՝ իրենց ողբերգական վախճանից առաջ: Այս ժամանակաշրջանի զմյուռնահայ իրականության բացահայտումները, անշուշտ, գրքի թարմ դիտարկումներից են, որոնք, մասնավորապես, կարող են ուշագրավ լինել հայ գաղթօջախների պատմության ուսումնասիրության տեսակետից:

«Արևմտահայ մամուլն իր պատմության ավարտին (1900-1922)» մենագրությունը հարստացնում է հայ մամուլի պատմության զանազանը. այն առատ նյութ է պարունակում XX դարի հայ ժողովրդի պատմությամբ զբաղվող մասնագետների, արևմտահայ գրականության հետազոտողների ու Արևմտահայաստանի պատմական ճակատագրով հետաքրքրվող մտավորականների համար: Գրքի հեղինակն իր առաջադիր խնդիրը լուծել է իր հիմնավորված մտայնության համապատասխան ընդգրկումներով: Ծավալուն այս մենագրությունը շարադրված է գիտական հստակությամբ ու ծանրակշիռ փաստերով:

Կարծում են, աշխատությունը կշահեր, եթե հեղինակը շատ ավելի լայն տեղ հատկացներ, թերևս, առանձին քննարկեր որոշ պարբերականներ, որոնք ունեցել են մշակութային ու համարային ակնառու հնչեղություն, բայց գրքում բնութագրվում են համառոտ, ընդհանուր ակնարկով առանձնացված բաժիններում (ինչպես, օրինակ, «Արևելք» թերթը): Կարելի էր, նույն կերպ, մեր պատկերացումները խորացնելու համար ավելի ընդարձակ վերլուծության ենթարկել 1918-1922 թթ. հրատարակված մամուլը, մասնավոր, այն հետազոտվում է առաջին անգամ և որը, անկախ իմ դիտողություններից, մվիրումով արել է խնդրո առարկա աշխատության հեղինակը:

Անլիտա ԴՈՒՆԻԱՆՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ՝ ՆՎԻՐՎԱԾ ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆԸ

նի, հայ մամուլի համար: Մինչև 1914 թվականի սկիզբը միայն Կ. Պոլսում լույս էին տեսնում 30 հայկական թերթեր ու ամսագրեր, որոնցից 25-ը ստիպված դադարեցրին իրենց գործունեությունը: Նույն պատկերն էր Ձմյուռնիայում, ուր փակվեցին 3 հայկական թերթերն ու մեկ ամսագիրը: Հայ մամուլի տպագրությունն արգելվեց Արևմտահայաստանում և հայաբնակ այլ բնակավայրերում:

Ուշագրավ պարբերականներից է «Մանգումեի էֆբյար» («Կարծիքների շարք») թերթը, որի գործունեության թվականները ճշտում է Ա. Խառատյանը՝ 1866-1913: Նա ցավով խոստովանում է, թե իրեն մատչելի են եղել վերոհիշյալ թերթի սակավաթիվ համարներ: Թերթը լույս է տեսել հայերեն և հայաստան թուրքերեն: Այն լայնորեն լուսաբանել է հայ դպրոցի և հայ հասարակության բարոյական խնդիրները: Թերթում տպագրված նյութերից պարզ է դառնում, թե որքան անմխիթար վիճակում է եղել հայ դպրոցը Արևմտահայաստանում: Օրաթերթն անդրադարձներ է ունեցել հայ և համաշխարհային գրականությանը: Նրանում տպագրվել են Հ. Պարոնյանի կենսագրությանը վերաբերող փաստեր, որոնք վկայում են գրողի որոշ երգիծական գործերի երևան գալը այդ երկլեզու պարբերականում: Հիշատակման արժանի է նաև օրաթերթի գրական ճաշակի ուղղվածությունը: Նրանում հայ դասական գրականության լավագույն ավանդույթները մատնանշվում են Պետրոս Դուրյանի ու Միսաք Մեծարենցի ստեղծագործություններում, իսկ նոր օրակները դիտարկվում են Սիամանթոյի քնարերգության մեջ:

«Մանգումեի էֆբյար» օրաթերթի էջերում քննվում են նաև քաղաքական էական խնդիրներ: Թերթը տպագրել է Գրիգոր Ջոհրապի «Օսմանեան սահմանադրութեան վերաքննութիւնը, փոփոխելի և ջնջելի է տերը» խորագրով ելույթը (1908, 2 սեպտ.), ուր Ջոհրապը հատուկ ուշադրություն է դարձնում ազգերի տեղական ինքնավարության խնդրին:

Արևմտահայ մամուլը շարունակական կապ է պահպանում հայ ժողովրդի հատվածների միջև: «Արևելք» պարբերականի «Ռուսական քրոնիկ» բաժնում ընթերցողը տեղեկություններ է ստանում արևելահայ դպրոցի, մշակութային ձեռքբերումների, եկեղեցու գործունեության մասին: Ներկայացվում է Մոսկվայի, Թիֆլիսի, Երևանի հայերի մշակութային ու կրթական կյանքը:

Մտավոր ու հանրային կյանքում նշանակալի դեր է կատարել «Ծաղիկ» (1886-1911) հանդեսը, որն իր հարուստ թեմատիկ ուղղվածության մեջ հատուկ տեղ է

ազգային, գրական, գիտական բովանդակություն: Այս թերթը զգուշավորությամբ ջանում էր կարգավորել ազգային կրթության հարցերը, առանց որի որևէ ազգ չի կարող ունենալ ցանկալի առաջընթաց: «Բյուզանդիոնում» բազմաթիվ փաստեր կան համիրյան ջարդերի պատճառով հայրենիքը կքած հայերի վերաբերյալ, որոնց հորդորում էին վերադառնալ իրենց պապենական հողերը: Թերթն անդրադարձել է Ադամայի հայերի ողբերգական սպանդին ու քննադատել եվրոպական քրիստոնյա պետությունների խոր անտարբերությունը հայկական ջարդերի նկատմամբ: 1912 թ. թերթը խանդավառվել է բարեփոխումների հեռանկարով և ինչպես բացահայտվում է շարադրանքում, ընթացել է հասարակական տրամադրություններին համընթաց: Նույն կերպ, Ա. Խառատյանը, հավատարիմ իր հետևողական մոտեցումներին, վերհանում է «Հանրագիտակ», «Հայ գրականություն», «Արևելյան մամուլ», «Ժամանակ» և այլ պարբերականների բովանդակային կողմերը՝ հայ մամուլի համար ընդհանրականի հետ միասին ընթերցողին պարզելով պարբերականների մտավոր ուղղվածությունը, նախասիրությունները, գրելաճը, դրանց աշխատակիցների հեղինակային նշանակությունը և այլն, որոնք իրենց յուրահատուկ չափերով ընդառաջում էին ընթերցողների տրամադրություններին և ըստ այդմ էլ ընդունելություն գտնում նրանց միջավայրում: Աշխատությունը սուս մամուլի պատմություն չէ, այլ գիտական բացահայտումները այն ամենատարբեր հիմնահարցերի, որոնք և իմացական, և հոգևոր մշակութային իմաստով հուզում էին ժամանակի թերթերն ու ամսագրերը՝ իրենց բազմաշերտ մտահոգություններով: Հեղինակը միշտ նկատի ունի ընթերցող-մամուլ փոխհարաբերությունները և այս տեսակետից նրա շարադրանքը ձեռք է բերում ճանաչողական ակնառու ուղղվածություն:

Մինչ Առաջին աշխարհամարտը՝ 1911-ից սկսած, Կ. Պոլսում լույս է տեսնում նաև Շավարշ Քրիսյանի հիմնած «Մարմնամարզը», որն անկախ իր մարզական ուղղվածությունից, նաև հայրենասիրական ուղղվածություն կրողն էր: Այս պարբերականում եզակի փաստեր կան արևմտահայերի ֆիզիկական կրթության և դաստիարակության վերաբերյալ: Աշխատության մեջ այն գնահատվում է միանգամայն նոր՝ ազգային ինքնապաշտպանության նպատակին գործնականում հասնելու, թուրքական վերահաս բռնություններին ազդովին դիմակայելու տեսակետից:

XX դարում Կ. Պոլսում իր կարճատև կյանքն է ունե-

ՀԱՅԵՐԸ ՖՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ

Հայերի համար Ֆրանսիան եղել և մնում է ամենահարապուրիչ երկրներից մեկը, իսկ ֆրանսիական մշակույթը՝ մոտ ու հարազատ է հային: Եվ պատահական չէ, որ Արևմտյան Եվրոպայում ամենամեծ համայնքը (մոտ 550 հազար) ստեղծվեց հենց Ֆրանսիայում:

Առաջին հիշատակությունները Ֆրանսիայում հայերի ներկայության մասին վերաբերում են վաղ միջնադարին: Հենց այդ ժամանակ քրիստոնյա հայ քարոզիչները հայտնվեցին Գալիայի քաղաքներում և հայտարարվեցին սրբեր:

Հայերի և ֆրանսիացիների հարաբերությունները հատկապես սերտացան Կիլիկիայի հայկական թագավորության տարիներին: Կիլիկիայի հայկական վերջին արքան՝ Լևոն VI Լուսինյանը, գահազրկվելուց հետո, հանգրվան գտավ Փարիզում, ուր իր մահկանացուն կնքեց 1399 թվականին: Նրա աճյունը ամփոփված է Ֆրանսիայի Սեն Դենիի թագավորական դամբարանում, որտեղ հանգչում է մինչ այսօր:

Միջին դարերում Ֆրանսիայի տարբեր քաղաքներում հայտնվեցին հայ վաճառականներ. 1672 թվական հայազգի Պասկալը (Հարություն) Ֆրանսիայում բացեց առաջին սրճարանը: Նրա օրինակին հետևեցին մաև ուրիշ հայեր:

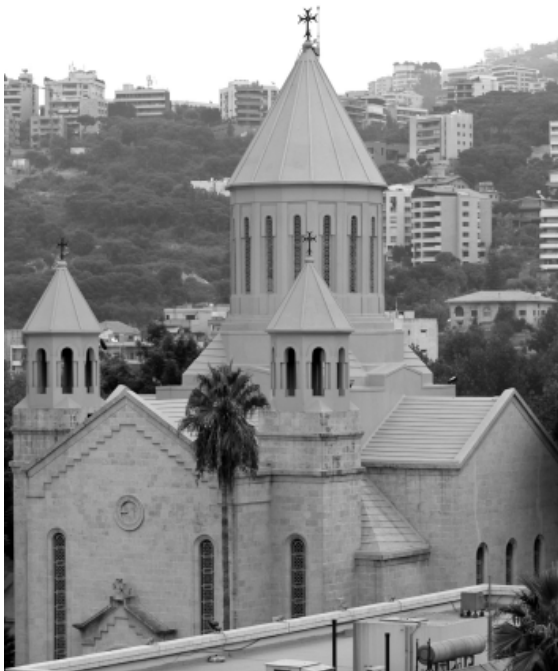
1660 թվականին Կարդինալ դե Ռիշելյեն հայ վաճառականներին շնորհեց հատուկ իրավունքներ: Հայերի մեջ կաթոլիկ կրոնը տարածվելու նպատակով Կարդինալը խրախուսեց մաև կաթոլիկներից հայերին թարգմանված գրքերի հրատարակությունը: 1663 թվականին Փարիզում լույս տեսավ «Հայ-լատիներեն» բառարանը, և դրանով իսկ սկիզբ դրվեց Ֆրանսիայում հայագիտության զարգացմանը:

1798 թվականին Փարիզի արևելյան կենդանի լեզուների դպրոցում հիմնվեցին հայերեն լեզվի դասընթացներ, իսկ 1810 թվականին՝ հայագիտության ամբիոն: Այս գործում մեծ աջակցություն ցուցաբերեց ինքը՝ Նապոլեոն Բոնապարտը, որ գիտեր և գնահատում էր հայերին, որոնց ներկայացուցիչները շատ էին նրա բանակում, մեծ հարգանքով են վերաբերվում Սուրբ Ղազար կղզում հաստատված Մխիթարյան հայերին, որոնց հետ ծանոթացրել էր Նապոլեոնի զինակից-ֆիկնասպահ Ռուստամ Ռազան (Հունանյան):

1870-ական թվականներից Ֆրանսիայում սկսեցին գոյանալ հայկական միություններ, իսկ 1902 թվականին մեծահարուստ մեկենաս Ալեքսանդր Մանթաշովը Փարիզում կառուցեց հայ լուսավորչական եկեղեցի:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին Ֆրանսիայում ապրում էր 4 հազար հայ:

1915 թվականին Հայոց մեծ եղեռնից

հետո կոտորածներից մազապուրծ հայերի թիվը Ֆրանսիայում զգալիորեն աճեց: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին ֆրանսահայերը ակտիվ մասնակցություն ունեցան դիմադրության շարժմանը: Բանաստեղծ Միսաք Մանուշյանը ղեկավարում էր դիմադրության չորս ինտերնացիոնալ ջոկատ, որոնք զգալի վնաս պատճառեցին նացիստական օկուպանտներին:

1930 թվականին Փարիզի Պեր-Լաշեզ գերեզմանատանը իր վերջին հանգրվանը գտավ նշանավոր հայ Պողոս Նուբար-փաշան՝ Հայ բարեգործական ընդհանուր միության առաջին նախագահը: Նա Փարիզի հարավում, ուսանողների միջազգային ավանի տարածքում կառուցեց Հայ ուսանողների տունը և Նուբար հայկական գրադարանը: Հայ ուսանողների տունը միջազգային ավանի առաջին կառույցներից մեկն էր: Ըստ Նուբար փաշայի կտակի, այսօր էլ այդ տանը անվճար բնակվող ուսանողների 70 տոկոսը հայեր են: (Անշուշտ, կտակի երկրորդ պահանջը՝ հայերենի պարտադիր իմացություն, գործնականում այլևս չի գործում):

Պատերազմից հետո մեծացած ֆրանսահայերի նոր սերնդի ներկայացուցիչների մեծ մասը մայրենիին չի տիրապետում, սակայն շարունակում է գիտակցել ազգային էությունը և միավորվում հայրենակցական տարբեր միություններում: Նրանք կառուցել են եկեղեցիներ, հուշարձաններ են կանգնեցրել Եղեռնի զոհերի հիշատակին, ստեղծել մշակութային միություններ: Հայկական գաղութներ կան ոչ միայն Փարիզում, Մարսելում և

նրանց մերձակայքում, այլև Լիոնում, Գրենոբլում, Վեննում, Վալանսում, Նիցցայում և այլ քաղաքներում: Հայկական ազգամուսններ հանդիպում են բազմաթիվ էլիտար խանութների ցուցանակներում: Այսպես, ֆրանսիական հագուստի շուկայում հայտնի է Ալեն Մանուկյանի բրենդը, հայի է պատկանում մաև Coo Copain բրենդը, կոշիկի շուկայում հանրաճանաչ է Ստեփան Քելյանի անունը: Ալեն Միքիլ ստեղծած ակնոցների հավաքածուն հայտնի է ողջ աշխարհում:

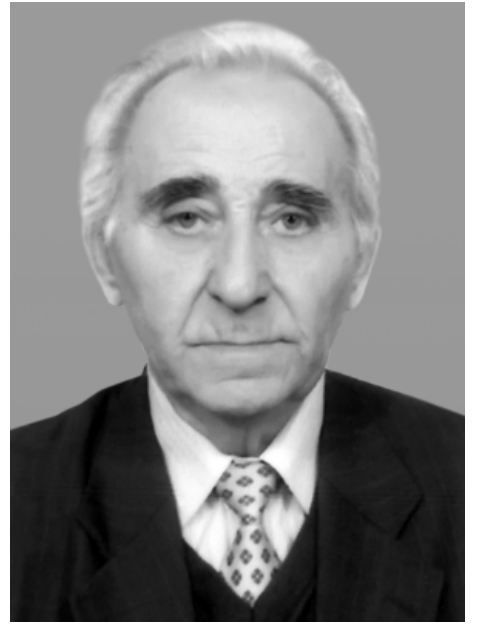
Փարիզում ապրող Պետրոսյան ընտանիքին է պատկանում ձկնկթի արտահանման մենաշնորհը: Արդյունաբերող Միքայել Ալանյանը ստեղծեց ողջ աշխարհում հայտնի «Ալանով» օդին, իսկ Արմեն Մելքոնյանը Ֆրանսիայի 11 լավագույն զինագործներից մեկն է:

Անցյալ դարի 50-ական թվականներին Լևոն Հովհաննիսյանը դարձավ Ֆրանսիայի հայ առաջին պատգամավորը, իսկ Պատրիկ Դեդյանը Ֆրանսիայի հայտնի բարձրաստիճան պաշտոնյա է և քաղաքական գործիչ: Այսօր մա ղեկավարում է իշխող կուսակցության բարձրագույն խորհուրդը: Ֆրանսիական տիեզերագնացության առաջին պիլոտներից է Ալեքսանդր Անանովը: Նշանավոր գիտնականներ են ֆիզիկոս Ռոժե Բալյանը և աստղագետ Հակոբ Թերզյանը:

Ֆրանսիական մշակույթի պատմության մեջ ոսկե տառերով են գրված շատ հայերի անուններ: Գրականության մեջ՝ Անրի Թրուայան (Թորոսյան), Արթուր Ադամովը, Շառլ և Քրիստիան Դեդյանները, Գաբրիել Արուն (Արուստյան), Ռուբեն Մելիքը, Վահե Քաչան (Խաչատրյան): Գրատարապետության ոլորտում՝ Գաբրիել Գլերկյանը: Կերպարվեստում՝ Էդգար Շահին, Գառզուն, Ռիշար Ժերանյանը, Ժանսենը, Էդմոն Կիրազը: Երաժշտության մեջ՝ կոմպոզիտորներ Միշել Լեգրանը, Ժորժ Կարվարենցը: Երգիչներ՝ Շառլ Ազնավուրը, Սիլվի Կարդանը, Էլեն Մեզարան, Պատրիկ Ֆիորին: Թատրոնի դերասաններ՝ Մաքս Մաքսուդյանը, Ալիս Սափրիչը, Ռոզի Կարդը, Ժորժյո Փափազյանը, Սիմոն Աբգարյանը, ռեժիսոր Ժոր Ժիգոնը: Կինոյում՝ ռեժիսոր Անրի Կերնոնը (Մադալայան), Ռոբեր Գերդիկյանը: Պրոդյուսեր Ալեն Թերզյանը, գրիմյոր Շառլ Խուբեսերյանը: Ոսկերչության մեջ՝ ոսկերիչ Ժան Վանդոնը: Նորածնության բիզնեսում՝ Թադևոսյան եղբայրները:

Հայերը փառք են բերել մաև ֆրանսիական սպորտին՝ ավտովագրում՝ վարորդ Ալեն Պրոստը (Գարաջյան), ֆուտբոլիստներ, աշխարհի չեմպիոններ Էրիկ Ասատուրյանը, Յուրի Ջորկաևը, Ալեն Պետրոսյանը և ուրիշներ...

Արմեն ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՄԵՐ ԳՈՐԾԵՆԿԵՐՈՋ ԷԻՇԱՏԱԿԻՆ

Վախճանվեց ծանաչված աստղաֆիզիկոս, ֆիզիկա-մաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Վ. Համբարձումյանի անվան Բյուրականի աստղադիտարանի ավագ գիտաշխատող, «Աստղաֆիզիկա» հանդեսի պատասխանատու քարտուղար Արսեն Տիգրանի Քալլոլյանը:

Ծնվել է 1931թ. Սիրիայի Հալեպ քաղաքում: 1946 թ. հայրենադարձվել է մայր հայրենիք: 1948 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարան, որը 1953 թ. ավարտելուց հետո աշխատանքի է ընդունվել Բյուրականի աստղադիտարանում: Այնուհետև սովորել է ասպիրանտուրայում: 1960 թ. նրան շնորհվել է ֆիզիկա-մաթեմատիկական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան, իսկ 1968թ.՝ ավագ գիտաշխատողի գիտական կոչում: Ավելի քան 70 գիտական հոդվածների հեղինակ է:

Ա. Քալլոլյանը գիտական աշխատանքներ է իրականացրել հեռավոր տիեզերական համակարգերի՝ գալակտիկաների հետազոտման ուղղությամբ: Նա առաջինն էր, որ սկսեց ուսումնասիրել ձողիկավոր գալակտիկաների ու դրանց շրջապատի կապը:

Հատկապես մեծ է Ա. Քալլոլյանի վաստակը «Աստղաֆիզիկա» հանդեսի հրատարակման գործում: Շուրջ երեսուն տարի լինելով հանդեսի պատասխանատու քարտուղարը՝ նա շատ ջանք ու եռանդ է ներդրել հանդեսի գիտական բարձր մակարդակի ու միջազգային հեղինակությունն ապահովելու համար:

Ա. Քալլոլյանը սիրված ու հարգված գիտնական էր, մեծ պատասխանատվությամբ էր կատարում իրեն վստահված գործը, խստապահանջ էր, բծախնդիր, միևնույն ժամանակ բարի ու կամեցող: Նա օժտված էր մաև պոետական բնատուր ծիրքով, որի վկայությունն է անցյալ տարի լույս ընծայված նրա բանաստեղծությունների ժողովածուն:

Վերջերս լրացավ Ա. Քալլոլյանի 85-ամյակը, և մենք չհասցրինք ըստ արժանվույն նշել այդ հոբելյանը: Նա հեռացավ կյանքից՝ թողնելով բարի անուն և հիշատակ:

ՀՀ ԳԱԱ Վ. Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարան
ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն»
հրատարակչություն

Համաշխարհային բնագիտության պատմության մեջ մշտափայլ հետազոտություններ են իրականացնում և հայազգի քիմիկոս Լուիջի Յակոբ (Ջակոմո) Չամիչյանը (Չամչյան): Ծնվել է 1857 թ. օգոստոսի 28-ին Իտալիայի Տրիեստ քաղաքում՝ Յակոբ Չամիչյանի և Կարոլինա Գեցցոյի ընտանիքում: Հայ պատմաբան, քերական, լեզվաբան, աստվածաբան, մանկավարժ, Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության անդամ Միքայել Չամչյանի ազգականն է: Մանկությունն անցել է ընտանեկան ծանր պայմաններում: Նախնական կրթությունը ստացել է Տրիեստում, սովորել է Վիեննայի համալսարանում և պոլիտեխնիկումում (1874-75 թթ.): Վիեննայի համալսարանում

Չամիչյանն իրավամբ համարվում է «լուսաբեմնի հայրը»: Նա հայտնաբերել է հետազոտել է բազմաթիվ լուսաբեմնական ռեակցիաներ (չիագեցած միացությունների իզոմերումը, պոլիմերումը, փոխարկումները, սպիրտների հետ կետոնների և ալդեհիդների կոնդենսման պինակոնների ստացումը, ցիանաքարածնի կոնդենսումը ալդեհիդների և կետոնների հետ), ցիկլահեքսանոնի և մենթոնի օքսիդացումը՝ օդակի բացմամբ, օլեինաթթվի՝ շոթայի խզումով և այլն (Չամիչյանի վերախմբավորում): Պիրոլի, նրա ածանցյալների և զուգորդված քիմիական կապերի ուսումնասիրությանն են նվիրված Չամիչյանի հետազոտությունների առավել մեծ

տվել, որ դրանք բույսերի համար ունեն մեծ նշանակությունը, ինչ հորոնները՝ կենդանիների:

Մեր հայրենակցի նշանավոր աշխատություններից են վերը արդեն հիշատակված «Մանր ուսումնասիրություններ ֆիզիկայի և քիմիայի այլալույսային վերաբերյալ», «Ուսումնասիրություններ բույսերի պարունակած մի շարք նյութերի վերաբերյալ», «Օրգանական քիմիան օրգանական էակների մոտ» և այլն:

Հետազոտություններ կատարելիս Չամիչյանը շատ բարեխիղճ էր ու համառ, այդ որակների շնորհիվ քիմիայի մեջ արել է նորարարություններ, որոնք երբեք չեն կորցնի իրենց գիտական արժեքը: Գի-

տությունը Ֆեստյանն է գրում, բովանդակ բնության պատմիչը:

Իբրև ուսուցիչ՝ Չամիչյանը գիտակցում էր իր աշխատանքի կարևորությունը և այն կատարում անթերի. դասերից երբեք չի բացակայել, հիվանդ ժամանակ միշտ իր օգնականներ Մաշարելի Լուիջին կամ դոկտոր Մանուելի Անտոնիոն էր ուղարկում դասը վարելու: Իսկ երբ ինքն էր ուղեւորվում լսարան (ասենք, որ նրա ունկնդիրները ոչ միայն երիտասարդ ուսանող-ուսանողուհիներ էին, այլև, մուլ-միսկ, հասուն մարդիկ, տարեցներ, ովքեր նրան սպասում էին անհամբերությամբ) ունկնդիրները երկար ծափահարություններով էին ողջունում նրան: Ողջ լսարանը մի մարդ դարձած ունկնդրում էր Չամիչյանի դասախոսությունը, մինչև նոր ծափահարություններն ազդարարում էին դրա ավարտը:

Գիտության հսկան մահ երաժշտության սիրահար էր: Նրան հատկապես սրտամոտ էր գերմանական դասական երաժշտությունը՝ Վագներ, Բեթհովեն, Բախ և այլն: Բոլոնիայի «Կվարտետտո» երաժշտական ընկերության պատվավոր անդամներից էր և ջանք չէր խնայում այդ արվեստը տարածելու համար:

Հարություն Ֆեստյանը Բոլոնիայում եղած ժամանակ հանդիպել է Չամիչյանին: Վերջինիս և իրենց համդիպման մասին «Բազմավեպ» հանդեսի 1909 թ. N 12-ում «Ուսուցչապետ Յակոբ Չամիչեան» վերտառությամբ հոդվածում գրում է. «Ժպտուն, կլոր և գեղեցիկ դեմքով, ճերմակ մազերով ու սև պեխերով, գառնուկի նման խելօքի և 90-ի մոտ դիմանկիւնով (քառանկյուն դեմքով-Յ. Բ.) (ինչ որ արդի գիտական տեսութեամբ չափազանց զարգացման արդիւնք է մի և նոյն ատեն խոնարհ գեղեցկութեան մը ապացոյց է, քանի որ յոյները և հռոմայեցիները իրենց աստուածներուն դիմանկիւնները 90-ի կը մօտեցնէին) Չամիչեանը իր սենեկին մեջ կը գտնէ:

Երբ ծնեքը կը սեղմեն յուզուած՝ առաջին բառս կ'ըլլայ ըսել.

- Հայ եմ:- Եւ կը տեսնեն, որ աչքերը կը լեցուին. կը սարսփն և վայրկեան մը կը կենամ լուռ:

Չեմ կշտամար գինքը դիտելէ, կարծ հասակ մ'ունի և կատարեալ հայկական տիպար մը:

Կը նստինք: Մեր խօսակցութեան միւթը մեր ազգային արդի վիճակը կ'ըլլայ. ինչպիսի՞ հետաքրքրութեամբ մանրամասնութեանց կ'իջնէ. յետոյ գիտական միւթերու շուրջ կը դառնանք: Այս միջոցին պետք է դիտել հայ համճարը, այն առաջուան գառնուկը հիմայ առիւծ մը դարձած է, բոլոր կարողութեանց սանձը ի ձեռին՝ ազատօրէն կը կառավարէ զանոնք, անծանօթին, ապագային վրայ յանդուգն գաղափարներ կը յայտնէ, գուշակութիւններ կ'ընէ, և իր խօսքերը այնքան ճիշտ, ըստածքին ձևերը այնքան կանոնաւոր և համոզիչ են՝ որ անկարելի է չխոնարհիլ անոր դիմաց»:

Այսպիսին էր հայազգի Լուիջի Յակոբ Չամիչյանը՝ հիւրավի մեծ, համիրավի մոռացված:

Հրայր ԲԱՆՈՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների
թեկնածու

ՆՇԱՆԱՎՈՐ ՀԱՅԵՐ

Նա փրացել էր նյութի ու բնության գաղափարներին

րանում հայ պատանին իր արտասովոր բնական շնորհով և փայլուն հիշողությամբ մշտապես հանուրի հիացմունքի առարկան էր: Ապա ուսումը շարունակել է Յեսսենի համալսարանում, ուր ստացել է ֆիլիսոփայության դոկտորի գիտական աստիճան (1880թ.): Համալսարանական տարիներին գրում է «Մանր ուսումնասիրություններ ֆիզիկայի և քիմիայի այլալույսային վերաբերյալ» գիրքը, որը իր՝ Հռոմոմ հաստատված ժամանակ մեծ ընդունելություն է գտնում: Բարձրագույն կրթությունն ստանալուց հետո՝ 1880 թ., հրավիրվում է Հռոմի համալսարան, ուր մինչև 1887 թ. աշխատակցում է իտալացի քիմիկոս, ատոմամոլեկուլային տեսության հիմնադիրներից մեկը հանդիսացող Ստամիլաո Կանիցարոյին: 1887 թ.՝ 30 տարեկան հասակում ընտրվում է Պադուայի, իսկ 1889 թ.՝ Բոլոնիայի համալսարանների պրոֆեսոր:

խումբը (միայն 1880-1905 թթ. ընթացքում հրատարակել է մոտ 100 աշխատություն, որոնք սկիզբ դրեցին պիրոլի քիմիային): Չամիչյանն առաջինն է բացատրել պիրոլի առումնաբերական բնույթը, սինթեզել և ուսումնասիրել է դրա բազմաթիվ ածանցյալները, դրանցից պիրիդինների ու քիմիկների ստացումը (Չամիչյանի ռեակցեա): Նրա հայտնաբերած ու մեկնաբանած պիրոլի օքսիդացմամբ մալեինաթթվի ստացման ռեակցիան դարձավ բնական նյութերի կառուցվածքի ուսումնասիրման դասական եղանակ: Մեծատաղանդ գիտնականը ցույց տվեց պիրոլի վերականգնմամբ ատրոպինի, կոկաինի, հիգրինի, միկոտինի և այլ ալկալոիդների միջուկում պարունակվող պիրոլիլենի և պիրոլիդինի ստացման հնարավորությունը: Այստեղ պետք է հիշել յոդոլի հայտնագործումը, որը ոչ միայն հեղինակին արժանացրեց Հռոմի գիտությունների ակադեմիայի թագավորական մրցանակի, այլև ընդհանուր գործածությունը գտավ բժշկության մեջ: Չամիչյանը հետազոտել է բուսական ծագում ունեցող բազմաթիվ նյութեր, պարզել դրանց կառուցվածքը (1888-98 թթ.): Նիպիտուրի եթերային լուլի բաղադրիչների, նոնենուլի կեղևում պարունակվող պսևդոպելլետերինի ուսումնասիրությունները ուղի հարթեցին գերմանացի քիմիկոս, կենսաքիմիկոս Ռիխարդ Վիլշտետերի դասական աշխատանքների համար: Չամիչյանն ուսումնասիրել է օրգանական նյութերի ազդեցությունը բույսերի վրա, պարզել գլիկոզիդների և ալկալոիդների առաջացման մեխանիզմը (1908-21 թթ.), ցույց

ցիան դարձավ բնական նյութերի կառուցվածքի ուսումնասիրման դասական եղանակ: Մեծատաղանդ գիտնականը ցույց տվեց պիրոլի վերականգնմամբ ատրոպինի, կոկաինի, հիգրինի, միկոտինի և այլ ալկալոիդների միջուկում պարունակվող պիրոլիլենի և պիրոլիդինի ստացման հնարավորությունը: Այստեղ պետք է հիշել յոդոլի հայտնագործումը, որը ոչ միայն հեղինակին արժանացրեց Հռոմի գիտությունների ակադեմիայի թագավորական մրցանակի, այլև ընդհանուր գործածությունը գտավ բժշկության մեջ: Չամիչյանը հետազոտել է բուսական ծագում ունեցող բազմաթիվ նյութեր, պարզել դրանց կառուցվածքը (1888-98 թթ.): Նիպիտուրի եթերային լուլի բաղադրիչների, նոնենուլի կեղևում պարունակվող պսևդոպելլետերինի ուսումնասիրությունները ուղի հարթեցին գերմանացի քիմիկոս, կենսաքիմիկոս Ռիխարդ Վիլշտետերի դասական աշխատանքների համար: Չամիչյանն ուսումնասիրել է օրգանական նյութերի ազդեցությունը բույսերի վրա, պարզել գլիկոզիդների և ալկալոիդների առաջացման մեխանիզմը (1908-21 թթ.), ցույց

տությանը նվիրված էր ամբողջ էությամբ և, չնայած նվաճել էր բազմաթիվ տիտղոսներ ու ստեղծել հետազոտությունների լեռնակուտակ գանձարան (դրանք այնքան շատ են, որ կարող են մի ամբողջ գրադարան կազմել), այնուհանդերձ աշխատում էր՝ գիշերը ցերեկ դարձրած՝ զուգարեքելով իր հանգստյան ժամերը՝ այն աստիճան, որ մի քանի անգամ գերհոգնածությամբ անկողին ընկավ: Այդ ժամանակ պետք էր տեսնել նրա ուսանողների սերը իրենց ուսուցչապետի նկատմամբ. նրանք հերթով կամենում էին խնամել վերջինիս:

Չամիչյանը գիտնականների միջազգային համագործակցության ջատագով էր, առաջադեմ հասարական գործիչ: Պադուայի թագավորական, Հռոմի բժշկական, Ջենովայի և իտալական այլ գիտությունների ակադեմիաների ու գիտական ընկերությունների անդամ էր, Լոնդոնի թագավորական ընկերության պատվավոր, Պետերբուրգի, Ֆրանսիայի, Պրուսիայի գիտությունների ակադեմիաների, Ստոկհոլմի գիտությունների թագավորական և այլ ակադեմիաների արտասահմանյան անդամ: Նաև իտալական սենատի անդամ էր (1910-22 թթ.): Պարգևատրվել է Սալոնիայի պատվով և ֆրանսիական Պատվով լեգեոնի ասպետ շքանշաններով: Տարածման մահը՝ 1922-ին, կանխեց Չամիչյանին գերմանացի քիմիկոս-օրգանիկ և կենսաքիմիկոս Էմիլ Ֆիշերի առաջարկով Նոբելյան մրցանակի շնորհումը: Տրիեստի «Հայկական փողոցը» ի պատիվ նրա իր մահվան տարում վերանվանվեց «Ջակոմո Չամիչյանի փողոց»: Այն տանը, ուր ծնվել է նա, հուշատախտակ է ամրացված: Բոլոնիայում կանգնեցված է մեծ հայի հուշարձանը: Նրա մախաբանով կառուցված Բոլոնիայի քիմիական ինստիտուտը անվանվել է «Ջակոմո Չամիչյանի ինստիտուտ»:

Չամիչյանի թողած գիտական ժառանգության արժեքն իմանալու համար պետք է լավ ուսումնասիրել քիմիա, ֆիզիկա, վերջապես բնական գիտությունների բոլոր ճյուղերի պատմությունը, քանզի նա ոչ միայն քիմիկոս է, այլև, ինչպես

Ծովակալը այն երկրից, որը ծով չունի

Ի դժբախտություն մեզ, մեր երկրի ափերը ծովեր չեն ուղղում: Իսկ Սևանը մավատորմ ունենալու դույզն իսկ հնարավորություն չունի: Սակայն պատահել է այնպես, որ դեպի ծով ելք չունեցող մեր փոքրիկ հողակտորի վրա ծնվել են նշանավոր ծովայիններ:

Նրանցից ամենանշանավորը մավատորմի ծովակալ, Խորհրդային Միության ռազմածովային մավատորմի գլխավոր շտաբի պետ Հովհաննես Ստեփանի Իսակովն էր: Այսօր ոչ պակաս տիտղոսավոր չէ Իսակովի գործի շարունակողը՝ նրա հայրենակից, հայազգի ծովակալ Սերգեյ Հովսեփի Ավագյանը: Այս մասին տեղեկացնում է ռուս-հայկական ինֆորմացիոն գործակալությունը:

Սերգեյ Ավագյանը ծնվել է 1957 թվականին, Երևանում, ռազմածովային սպայի ընտանիքում: Դպրոցն ավարտելուց հետո սովորել է Սևծովյան Նախնական անվան

ռազմածովային ուսումնարանում, այնուհետև՝ ռազմածովային ակադեմիայում և զինված ուժերի գլխավոր շտաբի ակադեմիայում: Ծովային ծառայությունը նա սկսեց ՌԴ Հյուսիսային մավատորմում՝ խոշոր «Ծովակալ Յունաչի» ռազմանավի հրթիռահրետանային մասի ղեկավարման հրամանատարի պաշտոնում: 2012 թվականի մայիսին նշանակվել է Ռուսաստանի Դաշնության խաղաղօվկիանոսյան մավատորմի հրամանատար, իսկ մեկ տարի անց ՌԴ ճախագահ Վլադիմիր Պուտինի հրամանագրով նրան շնորհվել է մավատորմի ծովակալի բարձր կոչում:

Նույն գործակալությունը գրում է նաև, որ հայկական ծագմամբ առաջին ծովայինը եղել է ծովակալ Ռոման Լալկայինը, որը 9-րդ դարասկզբին Բյուզանդիայի կայսրն էր: Ծովի նկատմամբ ունեցած անսահման սիրո համար ժամանակին փոխծավակալի կոչում է շնորհվել աշխարհառջակ ծովանկարիչ Հովհաննես Այվազովսկուն: Իսկ Նովոռոսիյսկ քաղաք-մավահանգստի հիմնադիրն է եղել ծովակալ Լազար Մայկովիչ Սերեբրյակովը, մույն ինքը՝ Ղազար Մարկոսի Արծաթագործյանը:

ԱՐԱՐԱՏԷ

Արարատը մշտապես առկա է հայոց լեզվում, հայի հիշողության, հայ քերթության մեջ, հայ կյանքում: Բայց և այսօրվա հայկական պետության սահմանների մեջ չէ. գտնվում է գերության մեջ:

Իր ոտքերին մնացել է նրա ամենօրյա վերքը:

Որպեսզի մենք ևս հասկանանք, թե ի՞նչ է մշակույթում հայի համար Արարատի ամենօրյա վերքը, վերցնենք մի օրինակ. պատկերացնենք, որ մեր սահմանները գծում ենք Ալյուրալիսի փեշերին, նրա շուրջը, այնպես, որ ամբողջ Արարատը դառնա մի ամֆիթատրոն, շրջված դե-

պի Պարթևոնը, բայց տաճարը, արձանները և մնացած բոլորը, ինչպես ասում էր Մակրիյանցի-սը, լինի թուրքերի ձեռքում, դրանից այն կողմ ամեն ինչը թուրքական լինի, իսկ մենք լինենք ամֆիթատրոնում և դիտենք այդ տեսարանը... Մոտավորապես վիճակն այստեղ այդ-

պիսին է: Հայը, բացելով իր դուռը, դիմացը տեսնում է Արարատը: Տեսնում է և իսկույն մի նզովք է շարտում դեպի այնտեղ, որտեղ պետք է շարտել, նզովք նրանց, ովքեր գերության մեջ են պահում այն. նրանց, ովքեր նպաստեցին դրան, նրանց, ովքեր անտարբեր և անհոգ գտնվեցին, մի խոսքով՝ շատ-շատերին: Պատմությունը երկար է: Այսպես է նա սկսում իր օրը՝ նզովելով պատասխանատուներին և ողջունելով լեռը: Այս գայթակ-րությունը մեծ է: Որովհետև, տեսարանը ևս եզակի է: Ընդհանրապես, բոլորս մեր լեռների մասին ասում ենք՝ «ամենագեղեցիկը աշխարհում»: Ամեն մեկն իր լեռան մասին: Սակայն այստեղ այցելող օտարագրին ևս պարտավորվում է խոստովանել, որ Արարատը իրոք աշխարհի ամենագեղեցիկ լեռն է: Դա ինչ-որ անմոռանալի բան է: Այստեղ մարդ սոսկ մի սարալանջ կամ բարձր լեռնագագաթ չէ, որ տեսնում է: Նա տեսնում է լեռն ամբողջությամբ, ստորոտից մինչև բարձրաբերձ գագաթը, հինգ հազար երկու հարյուր մետր: Ամեն առավոտ հայն այս ամենը տեսնում է՝ իր Պարթևոնը, էրեք-թեյոնը, պարիսպները, արձանները: Եզակի մի համայնապատ-

կեր, բոլոր գերիները շարված: Փոքր Մասիսը՝ մի կատրյալ կոն ծախ ծայրում, մոտավորապես չորս հազար մետր բարձրությամբ, որի վրա այժմ, ամռանը, ծյունը իր բարակ և երկար երիզներով հյուսքեր է կապել ամենագեղեցիկ լեռնային գլխի շուրջը, որպիսին երբևէ կարող է մարդ երևակայել. եզակի և անմոռանալի: Գիշտ կողքին՝ Ազատ Մասիսի հսկա զանգվածը, մեծ գագաթը: Այն հավերժապես ամպերի մեջ է, ծյունապարտակ ամպերի: Պետք է շատ բախտավոր լինես, պատահես պայծառ օրվա, որպեսզի տեսնես, թե մինչև ո՞ր է հասնում և ինչպե՞ս է գծագրվում կապույտ երկնքում հսկայական լեռնադաշտի նմանվող նրա զանգվածեղ գմբեթը: Դա բոլորովին էլ հեշտ բան չէ: Երբ Նիկոլայ ցարը այս հողերը գրավել էր պարսիկներից և կցել իր կայսրությանը, ժամերով կանգնել է լեռան դիմաց, բայց մինչև վերջ էլ չի կարողացել տեսնել Արարատի գագաթը: «Դե՛ համիր, վերջապես, քո գլուխը և խոնարհվիր քո տիրոջ առաջ», գռռացել է ցարը: Բայց մեկնել է ձեռնունայն:

Միցուս ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՊՈՒԼՈՍ
«Հայերը» գրքից

ԱՍՔ ԶՈՐՎԱԾ ԱՆԻՒՆ...

Հին ու նորոգ Անին՝ հազարամյա հայոց մայրաքաղաքը մեր պատմության լավագույն ու իմաստալից խորհրդանիշերից մեկն է: Անին հայոց մտքի, բազկի և ոգու միասնության և հզորության ցուցիչն է, հայոց անմկած ոգու ձեռնակերտ հրաշքը:

Անին մեր պատմության փառահեղ էջն է, որի մասին հիացմունքով են խոսում հայ և օտարագրի հեղինակները:

Անիի հմայքը միշտ գերել ու ոգեշնչել է բոլոր ժամանակների բանաստեղծներին, ստեղծագործող անհատներին:

Անիի սերն իր հոգում չափածո ասք է հյուսել բանաստեղծ ու պատմաբան Վահան Մելիքյանը, որի նախնիները սերում են Մամիկոնյան նախարարական տոհմից և որոնց շառավիղներից մեկը 1830 թվականին խնուսի խուզլի գյուղից վերաբնակվել է Մարալիկ քաղաքում՝ Անիի ոգեշնչված կերպարի դեմ-դիմաց:

Որպես պատմաբան հրապարակել է հինգ մենագրություններ և փաստաթղթերի ժողովածուներ և հիսունից ավելի գիտական հոդվածներ: Այս առումով նա իսկական ու իրական ժառանգորդն ու շարունակողն է հոր՝ անվանի պատմաբան և հասարակական-քաղաքական գործիչ Հենրիկ Մելիքյանի նշանակալից գործի ու վաստակի: Վահան Մելիքյանն իր ողջ էությանը, հոգու արմատներով, համակ դրամատիզմով կապված է Անիի հետ, պատմական Հայաստանի կորստի մատմված արժեքների և անկողջնելի սրբությունների հետ:

Հենց այդ զգացողությամբ, հոր երազների ու պատգամների, նախնիների կանչով նա արդեն էրեք անգամ այցելել է Անի ու Արևմտյան Հայաստան: Շատ ջերմ, հրաշալի զգացողություններ են ծնվել վերոնշյալ այցելություններից: Վահանը հայրենակարոտ մեր երկիրը տեսել է ոչ միայն իր, այլև պապերի ու ապուպապերի աչքերով ու

զգացողությամբ: Հեղինակի հոգու ճիչը զնգում է հայոց պատմության հազարամյա հեռուներից, միջնադարյան Հայաստանի շքեղաշուք ուստաններից, հազարախորհուրդ ու հազարազանգ վանքերից, եկեղեցիներից ու մատուռներից, գեղեցկադեմ Անիի պարիսպներից ու տաճարներից:

Բանաստեղծի հոգին ցնծության մեջ է, գերված հիմնավոր քաղաքի եզակի հոգևոր ու նյութական գեղեցկությամբ:

Եվ այս դեպքում բառերը բնավ բավարար չեն արտահայտելու հոգով զգացած խենթության ու ակնածանքի ողջ խորհուրդը:

Եվ բառերը բավարար չեն, Եվ գույները աշխարհի, Ու ծայերը խլանում են խխունջի մեջ անցյալի Քանուց բացված պատուհանից Գարնան բուրմունքի նման Ներխուժեցիր իմ աշխարհը՝ Հպարտ, անվարան:

Հազարամյա քաղաք Անին տեսնելը բանաստեղծը համարում է մի ժամադրություն, որը հետաձգվել է դարերով: Բանաստեղծական հզոր երևակայությունը գծագրում է հետևյալ հուզախոռով պատկերը.

Գնում են ես ժամադրության
Ծանր քայլերով,
Քաղաք Անին պետք է տեսնեմ՝
սպասված դարերով:
Սահմանային գծի վրա
Հայրս նայեց աչքերիս,
չեմ մոռանա ակնթաթը
քաղաք մտնելիս:

Բանաստեղծի հոգին ազատ, անկաշկանդ ճախրում է հազարամյա Անիի դաշտերում: Ոգու սլացքը տանում է հայոց պատմության հեռուները, և միայն այստեղ հազարածին վանքերի երկրում տեսանելի է

Երեք սրբություն-
Սուրբ երրորդություն՝
Քարե հայրենիք,
Սեր ու
Տիեզերք:

Չո՛ւն՝ Անիին: Չո՛ւն՝ մեր երկրին ու ժողովրդին:
Չո՛ւն՝ հայրենի հերոսական պատմությամբ:

Վահան Մելիքյան ազնիվ հայ անհատը սույն գեղեցիկ ալբոմով իր հոգու ողջ սերն ու նվիրումն է փոխանցում մատաղ սերունդներին այն ճշմարիտ նպատակադրմով, թե ինչպես կարելի է փայփայել, գուրգուրել, հայրենիքի կորուսյալ արժեքներն ու պատմությունը, հավատել հազարամյա պատմական բնօրրան մեր ժողովրդի վերադարձին:

Արմեն ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Պատմական գիտությունների
թեկնածու

ԱՅՍՏԵՂԻՑ-ԱՅՆՏԵՂԻՑ

Սերվանտեսի հուղարկավորությունը

Թրինիտարիներ օրդենի կուսանոցի եկեղեցում տեղի ունեցավ նշանավոր գրող Միգել դե Սերվանտեսի աճյունի թաղման հանդիսավոր արարողությունը: Գրեթե 400 տարի նրա գերեզմանի տեղը մնում էր անհայտ:

Տեղեկություններ կային, որ նա պետք է թաղված լինի Մադրիդյան տաճարում: Սակայն 1673 թ. վերանորոգման աշխատանքների ժամանակ մեծ գրողի հուղաքարը անհետացել էր:

Միայն մեկ տարի առաջ, 2015 թվականի մարտին, հնագետները մի գերեզմանափոսում հայտնաբերեցին երկու կմախք՝ դրանք Սերվանտեսի և նրա կնոջ՝ Կատալինիս դե Սալասարի կմախքներն էին:

Արարողություն կատարվեց՝ պաշտոնական անձանց, մեծ բազմության ներկայությամբ և հրացանագրկերով: Տապանաքարի վրա գրված էր. «Այստեղ հանգչում է Միգել դե Սերվանտեսը. 1547-1616»: Ինչպես նաև փորագրված էր տողեր Սերվանտեսի բանաստեղծությունից. «Ժամանակը կարճ է, թախծոն աճում է, հույսը հալվում է, մինչդեռ ես շարունակում եմ ապրել՝ ապրելու տենչով»:

Սերվանտեսը սերտ կապեր ուներ թրինիտարիների օրդենի հետ: Հենց այդ օրերի վանականները 1580 թվականին վճարեցին փրկագինը և նրան ազատեցին ալժիրյան գերությունից: Դրանից հետո անվանի գրողը վերադարձավ Իսպանիա և սկսեց գրել իր նշանավոր «Դոն Կիստո» վեպը:

ՊԱՆՍԻՐԱՆ ՓՐԿՎԱԾ Է

«Իսլամական պետություն» կազմակերպության մարտիկները ոչնչացրել են համաշխարհային մշակութային ժառանգության հուշարձանները հիմնավոր քաղաք Պալմիրայում: Պալմիրան գտնվում է Սիրիական անապատում: Վերջին անգամ նրանք ոչնչացրեցին քաղաքի 32 թվականին կառուցված գլխավոր սրբության՝ Բելի տաճարը: Այստեղ երկրպագում էին Բել աստծուն, որը նույնացվում էր շունեթական Ենլիլեմ և բաբելական Մարդուկ աստվածների հետ:

Մինչ այդ բարբարոսները պայթեցրել էին Բաիլաշամիի տաճարը, որը կառուցվել էր 131 թվականին և նվիրված էր փյունիկյան ամպրոպի և բերքառատության աստծուն: Խաբեկիչները այս ոճրագործությունները արդարացնում և բացատրում են «պայքարով հեթանոսական սրբությունների դեմ»:

ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն «Իսլամական պետության բարբարոսությունները բնութագրել է որպես «ոճրագործություն համաշխարհային քաղաքակրթության դեմ»:

Բարբախտաբար, Ռուսաստանի զինուժի և Սիրիայի բանակի շնորհիվ այսօր Պալմիրան փրկված է:

Գիտություն

Գլխավոր խմբագիր՝ Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բաղրամյան 24բ, հեռ. 56-80-14:
Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448:
Ստորագրված է տպագրության՝ 21.04.2016 թ.:
Տպաքանակը՝ 500: gityutun@sci.am "ТИТУТУОН"
(“Hayka”) gazeta HAH PA